

**Jože
Javoršek**
(20. 10. 1920–2. 9. 1990)

Od 2. septembra letos ni več med nami Jožeta Javorška, enega najbolj kontroverznih slovenskih pisateljev povojnih let. Skozi njegovo življenje in delo je drlo nemara vse veliko in tragično, svetlo in temno, kar smo Slovenci doživeli in pretrpeli tega zadnjega pol stoletja. Pa tudi mnogo tega, ob čemer smo se veselili in na kar smo bili ponosni. Vse kaže, da je bil prav Javoršek bolj kot drugi njegovi sodobniki občutljiv za vse, kar se je pri nas in v nas v tem času dogajalo in zgodilo. Pri marsikaterem velikem dejanju je bil zraven, pri mnogih je z vsem žarom neposredno sodeloval, se navduševal nad spremembami in se hkrati bal ob misli, kakšne posledice utegnejo prinesiti s sabo. Bil je tudi žrtev (pet let zapora po vojni!) ne samo tedanjih razmer, ampak tudi svoje človeške narave, ki mu ni dala miru, da se ne bi bil nenehno in z vso krčovitostjo spraševal, zakaj tako, kako je to mogoče. Takšno je bilo domala vse njegovo življenje, takšna je v največjem delu njegova literatura. V tem smislu je ta literatura tudi njegova avtobiografija.

Lani je slovensko bralstvo presenetil s prvima dvema deloma široko zasnovane tetralogije, *Spomini na Slovence*, ki naj bi bila pričevanje o njenem avtorju in hkrati podoba slovenstva v našem nemirnem stoletju. Tretje knjige iz te tetralogije Javoršek ni dočakal, četrte ni utegnil napisati. Iz tretjega dela, ki je tik pred izidom, so nam svojci odstopili poglavje, po naši oceni zelo zanimivo in značilno tako v Javorškovem življenju kot v naši novejši zgodovini, ki jo zdaj nanovo vrednotimo. Gre za dnevniški zapis pisateljevih stisk in muk ob znameniti Dolomiški izjavi.

Muke in stiske ob Izjavi

Človek ima v svojem življenju dneve, ki so zanj, kot pravimo, »odločilni«. Za nekaj se je pač odločil. Recimo, da bo šel v šole. Ali da bo ustanovil podjetje. Ali da se bo oženil. Ali da bo imel otroke. Ali da bo odšel na operacijo. Ali da se bo pripravil na smrt. Vse naše življenje je poslano

z »odločilnimi dnevi«. Zanimivo je, da imamo v odločilnih dneh skoraj zmeraj opraviti z obleko. Ko greš v šolo, ti starši kupijo novo obleko, ko se poročiš, se napraviš kar najlepše in najsvečaneje... skratka, kostumografija našega življenja se spreminja z važnostjo »odločilnega dne«.

Na tisti »odločilni dan«, ko sem sklenil zapustiti partizanske vrste, dokler mi ne razlože smisla Dolomitske izjave, sem pri Poldetu Klančarju na Trebelnem slekel svojo partizansko obleko in prijatelja prosil, naj jo razkuži in uredi. V njegovi garderobi je visela moja duhovniška oprema, ki so mi jo kupili komunisti. Bila je iz angleškega blaga visoke kvalitete, bila mi je kot ulita. Ko sem jo navlekel nase, sem bil nov človek. Klančar me je peljal v dolino k svojemu prijatelju Lovrencu, ki je imel tik ob nemški meji zidanico in v njej imenitno skrivališče; če bi bila kakršnakoli hajka, bi jo preživel. Lovrenc me je sprejel s pristrčno prijaznostjo in rekel, da me bo hranil, dokler bo zmogel, za zdaj se ni bati lakote.

Poldetu sem naročil:

– Kadar bo prišel pome kurir v imenu Izvršnega odbora OF, pridi nemudoma pome! Sicer pa me za nikogar ni... Za nikogar!

Bili so marčni, za tiste čase skrajno topli dnevi. V zidanici, ki je bila prislonjena ob hrib, je bilo polno suhega sadja. Po mili volji sem ga lahko grizljal. Gospodar mi je dal svojo delovno obleko, a tudi ključ od kleti. Rekel je, naj si točim vina, kolikor ga prenesem, ker ga ima na preostanek. Prodati ga ne more, popiti tudi ne. Če bi navalili Italijani ali Nemci, pa bi tako in tako sode preluknjali...

Naselil sem se torej v svoji samotni zidanici, ki se mi je zdela podobna hišicam pleterskih kartuzijancev. Gospodar Lovrenc, ki me je »prevzel« pri Poldetu na Trebelnem, mi je razkazal prostor in mi želel, da bi se v njem kar najbolje počutil. Rekel je, da bo prihajal vsak dan ali pa vsaj vsak drugi dan, če pa bodo kakšne zapreke, mi bo javil. Rekel je, da je srečen, ker sem njegov gost, in da bi mu bilo zelo zoprno, če se v njegovi zidanici ne bi dobro počutil.

Počutil sem se kot človek, ki je prišel v samostan. Vse, kar se je dogajalo od aprila 1941, je padlo z mene. Poletje v Velikih Laščah, čudno velikolaško izdajstvo, ilegala v Ljubljani, razoroževanje Italijanov, delo v Pokrajinskem Izvršnem odboru OF, življenje na osvobojenem ozemlju, roška ofenziva, razgovori v Podmolniku, »apostolati« na Dolenjskem in katastrofa na Lokvici... Vse je zginilo. Bil sem sam in čist.

Sklenil sem, da bom pisal dnevnik. Najbrž samo zaradi tega, ker nisem imel nikogar, ki bi se mu izpovedoval, a imel sem v glavi toliko zanimivih in pomembnih misli, da bi bila prava brezumnost, če jih ne bi bil napisal.

Ko zdaj prebiram dnevnik iz Lovrenčeve zidanice (in pesmi, ki sem jih takrat pisal), me stiska pri srcu. Kaj smo Slovenci preživel! Kakšne stiske so nas stiskale! Kaj vse nas je težilo! In kakšne neumnosti smo počeli!

Vem, da je bil marec 1943 lep in čudovit, da je okoli zidanice poganjala zelena trata, da se je popje v drevju, ki je bilo nasajeno vse naokoli, debelilo in čakalo, kdaj se bo razcvetelo... Vse je bilo sveže in nenavadno, vse kristalno jasno in dobrotljivo, vse božje in nadčloveško, a hkrati

žalostno, ker ni bilo nikjer človeka, ki bi mu potožil svoje misli. Potožiti misli... ali ni to čudno?

Zdaj gledam tisti dnevnik, ki je razcefran in osmukan. Na njem so sledovi kozarcev in sledovi zamazanih rok. Vendar pa je pisava jasna in čitljiva. Niti besedice ne bi spremenil, čeprav so mogoče nekatere misli slaboumne in zgodovinsko neopravičljive. Nič zato!

22. marca 1943

Zdaj mi je postalo popolnoma jasno, da je Kocbek nepolitičen človek in hkrati nasprotje partijskega človeka. Mislim na politiko v ožjem smislu besede, na politiko v vsakdanjem življenju, na politiko kot obliko vsakdanjega sodelovanja, naprežanja, udejstvovanja, delovanja. Meni so bila že od nekdaj všeč Kocbekova mistična razpoloženja, ki sem jih cenil kot predstražo poezije, ampak zdi se mi, da postajajo za Slovence usodna, ker se selijo v politična analiziranja in vrednotenja. Breclj je v bistvu neinteligenten človek, čeprav je eno najlepših in najbolj plemenitih človeških bitij, kar sem jih v življenju srečal. Zato ne razumem našega vodstva, zlasti pa ne Kocbeka. Ne čutijo resnične politične odgovornosti do slovenskih katoliških množic, ki so se v zaupanju v krščanskosocialistično gibanje odrekale Natlačenu in Kreku in Kulovcu in Ehrlichu in Glavaču in Rožmanu in vsem drugim klerikalnim voditeljem. Obrnile so se k nam, ampak ne k nam kot pesnikom in filozofom, temveč kot politikom. Mi pa samo pesnimo in filozofiramo, partija pa za našimi hrbti igra nevarno igro, ki nam bo uničila bistvo slovenske zgodovine.

Vem, natanko se zavedam, da »klasično« vodstvo slovenskega naroda ni bilo ne moralno ne intelektualno ne psihično kos novim trenutkom zgodovine. Že dolgo je tega, kar se je v Jugoslaviji kvarilo in se skvarilo do cepera. Ampak naša skupina prav tako politično ni kos novim razmeram življenja, čeprav je moralno čista in etično skorajda višja od partijcev. Naša glavna napaka je nestvarnost (neoprijemljivost) in vsestransko pomanjkanje socialnega in političnega izkustva. Jaz kot organizacijski sekretar krščanskih socialistov sem se v nekaj mesecih dobesedno stopil v neznanju in neumnostih, predvsem pa v strahotni politični brezmadežnosti. Mi smo prepričani, da je mogoče združiti krščanstvo oziroma krščanske oblike humanizma kot najvišje dosežke zahodnoevropske civilizacije z novim družbenim redom oziroma boljševizmom, kot ga izpričujejo slovenski komunisti. Naša misel je, da je krščanstvo tako univerzalno in nikdar in nikoli v svojem bistvu vezano na določen ekonomski ali socialni sistem, da lahko sprejme vase oziroma k sebi vse, ki jim je pri srcu človeška sreča. Torej socializem kot najvišjo obliko humanizma.

A to so bili samo prazni upi. Zelo rodovitni upi, ki so marsikaterega Slovenca privedli v OF. A ker nismo imeli lastnih političnih in socialnih izkušenj in ker nismo imeli pojma o revolucionarnih dejavnostih kot neki posebni sili, ki to dejavnost veže z drugimi silami, da nato skupaj krojijo usodo neke skupnosti ali celo ljudstva oziroma naroda, smo v odločilnem trenutku nujno morali odpovedati v tekmi s komunisti, ki so imeli bogate in

stvarne politične in revolucionarne izkušnje. Odločili smo se za vsestransko politično sodelovanje, a vso našo energijo so prevzeli komunisti in s tem prevzeli tudi vodstvo, nato pa so nas odrinili na obrobje slovenskega revolucionarnega dogajanja.

Kocbek vztraja pri duhovni »nadstavbi«. Všeč mu je, da bo skupina ostala »nazorsko povezana«, jaz pa sem prepričan (čisto marksistično), da ni mogoče obstati v nazorski povezanosti iz čistih larpurlartističnih vzrokov. Naš nazor, ki je nazor zahodnoevropskega krščanskega humanizma, je nujno kritičen do vsakdanje stvarnosti, s katero upravljajo komunisti. V tistem trenutku, ko bom jaz na primer videl ali začutil kakršnokoli nehumano dejanje, bom poskočil kot ranjen jelen in napravil zmedo v gozdu lovcev na jelene. Zato je vse skupaj smešno in zdi se mi nedostojno, da se je Kocbek z Izjavo drznil sprejeti tako očitno poniževalno obliko svoje politične eksistence, ki se mi zdi za nadaljnji razvoj svobode na Slovenskem usodna.

Priznam, da občudujem komuniste. Tiste, ki vodijo gibanje in ki so edinstveni ljudje slovenske zgodovine (zlasti Kardelj in Kidrič), in tiste, ki na vsakdanji tlaki za slovenstvo potijo krvavi pot in so pripravljeni vsak trenutek dati svoje življenje »za stvar«. Moti pa me njihova zvitost in nemoralnost.

Poleg tega sem prepričan, da zdaj pokopavamo tudi socializem kot obliko človeškega bivanja. Socializem zahteva različnost mišljenja, ker različnost ustreza človeški naravi; socializem, ki naj bi bil najvišja služba človeku, torej nikakor ne sme tej naravi nasprotovati in je uničevati. Zato se mi zdi uničenje tako plemenitega, humanega in v slovenski zgodovini tako nenavadno svežega političnega gibanja, kakor je gibanje krščanskosocialistične skupine, medvedja usluga socializmu in napredku nasploh, saj s tem pokopavamo nekaj najimenitnejših zamisli o prihodnosti slovenskega človeštva. Likvidacija krščanskih socialistov je posledica vistosmerjenega in totalitarnega komunizma, ne pa resničnih potreb narodne in socialne revolucije na Slovenskem in v svetu sploh. Bojim se, da so bile moje slutnje v zvezi z obiski z juga (Jovanović, Ivo Lola Ribar) pravilne in da sta Kidrič in Kardelj pod njihovim vplivom izsilila, kar sta izsilila, s tem pa za nekaj desetletij zavrla razvoj na Slovenskem. Naši trije, ki so Izjavo podpisali, pa so onemogočili in spodnesli revolucionarne energije slovenskih ljudskih množic (da se izrazim še jaz v jeziku, ki mi je tuj). S tem, da smo se odpovedali vsestransko in osebno odgovorni udeležbi pri ustvarjanju nove družbe, ki naj bi bila čisto drugačna od dosedanjih kapitalističnih družb in demokracij in naj bi iskala v tvarnem in duhovnem svetu novih oblik življenja, smo postali iz subjekta osvoboditve samo objekt, ki mora molče izpolnjevati povelja, ne da bi bil udeležen v slasti ustvarjanja. Jaz sem že doslej živel v neskončnih duševnih mukah, ker sem nenehoma čutil nad seboj partijsko kontrolo, čeprav sem neprenehoma nosil kožo naprodaj za cilje osvobodilnega gibanja v najbolj kritičnih trenutkih. Po vsakdanjih izkušnjah, ki jih imam v teh blaznih časih, sem prav tak »nadčlovek« kakor vsak partijec. Zaradi poniževanj, ki jih doživljam (in ki jih doživljajo

v bistvu prav vsi nekomunisti), je naša zvestoba nenavadna in bi jo morali pravilno ceniti, ker je vredna več, kot si mislijo... Naravna pot vsakogar, ki so komunisti z njim ravnali tako, kot ravnajo z nami, bi bil odhod iz partizanov... kamorkoli. Popolnoma sem prepričan, da bo marsikdo po Izjavi zapustil Osvobodilno fronto (zlasti v Ljubljani) in postala mu bo izgovor, da se bo znašel med našimi sovražniki. Zato komunisti zahtevajo, da je Izjava naša notranja zadeva, zato nočejo, da bi o njej govorili ljudstvu, ker vedo, da je samo preludij k nadoblasti ene same stranke, k diktaturi ene same skupine, to pa je smrt demokracije.

24. marca 1943

Ne vem, če ni znotraj OF v bistvu neko bojno razpoloženje, ki ga nikakor ne ustvarjamo mi, ampak komunisti, ker nas gledajo kot svoje »zavezniške sovražnike«. Vtis imam, da bi nas hoteli uničiti, a uničiti nas ne morejo in ne smejo z orožjem, čeprav so nam zahrbtno pobili že krepko število »aktivistov«. Uničiti nas hočejo psihološko. Moralno. Kocbek ni dovolj močan človek, da bi zdržal. To mi je nenadoma postalo jasno. Brecelj in Fajfar sta se v bistvu že vdala, ljubljansko vodstvo krščanskih socialistov (Kovač, Toman, Zemljak) pa je odrezano od dogajanja in sploh ne ve, kaj v resnici počnemo. Jaz se v preostalem delu Slovenije nikdar ne bom vdal, ampak zato me bodo genialno onemogočili, kar bo zame odredljivo, zakaj kot onemogočenec bom imel vsaj še nekaj možnosti preživetja, kar pomeni, da bom živel brez kakršnekoli obveznosti. V miru.

Ne morem in ne morem razumeti »objektivnih zakonov« zgodovine. Zdi se mi, da za temi izrazi lebdi nekakšna sholastika, da je »objektivni zakon zgodovine« novo pojmovanje Vsemogočnega in njegove nerazumne vladavine nad svetom. Bojim se, da je ta »objektivni zakon zgodovine« zunajslovenski, da je internacionalen in da ima svoj izvor v državi, ki jo sicer vsi ljubimo in vanjo trdno verujemo, a smo kot vsi pravi ljubimci slepi. Tudi Kardelj. Tudi Kidrič. V teh »objektivnih zakonih zgodovine«, s katerimi nas nenehoma strašijo, pa čisto posebej ne morem razumeti češčenja delavskega razreda in vloge, ki mu jo pripisujejo. Delavski razred se je izkazal izjemno slabo že med prvo svetovno vojno, ki jo je podpiral z vsemi svojimi silami, nam Slovencem pa pomagal na Koroškem doživeti največje zgodovinsko ponižanje s plebiscitom 10. oktobra 1920...

30. marca 1943

Ne vem, zakaj se imajo partijci za nadjudi. Vem, da je več partijcev kot drugih ljudi dalo življenje za svobodo in da so večji junaki kot drugi ljudje. Mene moti v bistvu samo to, da drugim ne puste do junaštva. Tudi za junaška dejanja je pogoj, da stopiš prej v partijo. Junak v pravem pomenu besede je zame, na primer, Črtomir. Vsak, kdor ga je videl v bitkah, se je čudil njegovi spretnosti, znanju in preziranju smrti. Ves trebanjski konec je počistil, tako da nikjer ni bilo več Italijanov, in prvi je pravzaprav utrdil prvo osvobojeno ozemlje na Dolenjskem. Zavzel je Suho krajino in se v Dobropoljski dolini prvi spopadal s prvimi poganjki bele garde. A so ga

odstavili. Dobesedno zrinili s položaja komandanta, ker je bil pač krščanski socialist. Poslali so ga v okrožni odbor OF v novomeški okraj, kjer seveda ni mogel biti junak. Jasno je, zakaj tako ravnajo. Gre jim za oblast, mi pa smo lahko samo pomočniki, le sredstvo. Prav to človeka jezi, ker zgubljam svojo osebnost in postajamo drugorazredna bitja. Samo tam, kjer so partiji res kulturni ljudje (za primer lahko navedem Jožeta Levstika in njegovo sodelovanje s Jožetom Penco), se kažejo oblike nove družbe. Vse drugo je grozljivo.

Proti večeru.

Vem, da so zelo hudi name, ker sem ščuval sokole, naj ohranijo svojo zasebnost, ker bodo s tem ohranili pestrost Osvobodilne fronte. Z Lubejem sva se o tem ničkolikokrat pogovarjala, ko sva še delala skupaj v Pokrajinskem odboru JOOF. Vtis sem imel, da me je globoko razumel, a bojim se, da je prešibak um in da pod mogočno Kidričevo pametjo, ki podira pred sabo vse kot tank, ne more vzdržati niti sekunde. Tudi Jože Rus je bil popolnoma mojega mnenja. Z njim se veliko bolje razumem kakor Kocbek, med Kocbekom in njim tlijo ostanki starodavnega sovražnega razpoloženja, ki je na Slovenskem delil orle od sokolov. Pri meni je Rus takoj začutil, da sem docela neobremenjen, a da sem tudi docela neobremenjen kar se tiče OF. A glej hudiča! Zdaj so prav sokoli omogočili Izjavo in celo nakazali, da so komunisti edini, ki lahko tudi v prihodnosti vodijo politično življenje na Slovenskem. Ta del Izjave se mi zdi najgrozljivejši. Zanika namreč šesto Temeljno točko OF, ki slovesno obljublja, da bo po osvoboditvi prevzela oblast Osvobodilna fronta kot celota, se pravi kot zveza vseh političnih in miselnih struj (ali strank) na Slovenskem. Izjava pa skozi sokolska usta naznanja enopartijski sistem, enopartijsvo pa nujno vodi v totalitarizem. Gorje nam, če se bodo moja predvidenja uresničila!

Ampak mislim, da do totalitarizma ne bomo prišli. Že Aleš Stanovnik je govoril o odgovornosti, ki jo imamo do demokracije vsi, ki sodelujemo v narodnoosvobodilnem boju. Mislim, da se moramo prav zdaj, ko je z Izjavo nastopila očitna kriza, dogovoriti enkrat za vselej, kaj in kako. Jaz bom odločno vztrajal, naj izbrišejo iz »sokolskega dela« Izjave trditev, da je partija edina stranka, »ki more po svojem programu, organizaciji in disciplini v osvobodilni borbi v bodočnosti voditi politično življenje slovenskega naroda«. Kolikor sem jaz doslej razumel Kardelja in Kidriča, nikdar nista mislila, da bi bila le vsestranska in edina moč partije za Slovence odrešilna. Mislim, da so se sokoli iz občudovanja do komunistov kratko in malo podelali v hlače... Obhaja me tudi misel, da so v svoji pradavni jezi do vsega, kar je krščansko, nalašč prehiteli vse druge v svoji vdanosti partiji, samo da bi »druge« zlasti kristjane, jezili. Otročarija!

Hujše od tega spoznanja pa je neko drugo spoznanje. Vsega me je pretreslo in prestrašilo. Vsak dan bolj mi je jasno, da je Izjava nastala pod pritiskom juga. Izjavo so zakuhali Arsa Jovanović, Rato Dugonjić, predvsem pa Ivo Lola Ribar (prek Mačka). Osvobodilna fronta kot zveza demokratičnih gibanj jim je bila zoprna in so se je zbal, ker je po svojem

globokem bistvu protiboljševiška, boljševizem pa se lahko razvije samo v enopartijskem sistemu. Kardelj in Kidrič sta bila na zatožni klopi in s te klopi sta kot poslušna učenca zadavila Osvobodilno fronto. Vzdržala sta v napadu na slovensko vojsko, ki so jo južnjaki hoteli uničiti. Oba sta tako imenitna patriota in tako intimno zvezana s slovenstvom, da nista pustila zvleči slovenske vojske na jug ter jo utopiti v južnoslovanski vojski, kakor jo je hotel Arsa Jovanović, zato pa sta morala žrtvovati Osvobodilno fronto, kar je najbrž manjša škoda. Zdaj mi je jasno. Jasno kot beli dan. Tisti večeri, ki sem jih prebil ob Ivu Loli Ribarju, so mi zdaj stopili jasno pred zavest: njegove črne in divje oči, ki so vrtale po meni, in njegov bikovski onegá, ki nas je z njim vse podrl. Vse mi je jasno. Danes bom dobro spal. Kljub vsemu. In še to si moram zapisati: južnjaki so prišli v Slovenijo delat red. Oficirji, ki so jih pripeljali, bi morali stopiti na čelo naših vojaških enot in jih peljati v Kordun ali Bosno. Če ne bi bilo drugače, bi nas prisilili mogoče celo z orožjem. Le Kardeljevi in Kidričevi avtoriteti se imamo zahvaliti, da nas niso uničili. Ampak to bomo še drago plačali!

2. aprila 1943

Danes sem sedel pred zidanico in gledal pred seboj Drečji vrh, Macenov hrib in Dobovec. Do Trebelnega mi oko ne seže. Lovrenc bo verjetno prinesel kaj hrane, že dva dni ga ni bilo na spregled, upam, da se mu ni zgodilo kaj zoprnega. Če bom zgubil z njim zvezo, bom moral nazaj na Trebelno, tega pa ne bi rad storil. Počakati moram tu, dokler me ne bodo poklicali. Svojo duhovniško obleko sem zavil v staro rjuho, da ne bi nanjo legel prah. Varujem jo kot svojo rešitev. Oblekel sem se v Lovrenčeve hlače in njegov vetrni jopič. Presneti Lovrenc! Na vsak način bi me rad spravil v Krmelj k neki učiteljici, ki me je pripravljena skriti pri sebi do konca vojne. Pravi, da je prsata in nogata, da ji gleda iz oči poželenje, srce pa ima široko kot košaro: v njem bom dobro spal in se dobro imel. Lovrenc se mi je zazdel podoben hudiču, ki je skušal Boga: »Krasno babo ti dam, če se odpoveš partizanom in odideš...«

Premišljal sem, zakaj me učiteljica niti za hip ne zamika ali kakorkoli prebudi v meni poželenja po sreči in toploti ljubezenske postelje. Nekaj nenavadnega se je zgodilo z nami. Z nami vsemi. Zasebnega življenja sploh ni več in smo zanj zgubili sleherni smisel. Mislim, da so celo kmetje zgubili poželenje po ženskah, saj letos menda sploh ni toliko rojstev na Slovenskem kakor druga leta. Sicer pa...

Muči me čisto nekaj drugega. Muči me vloga, ki so jo z Izjavo dodelili krščanskim socialistom. Odpovedati se moramo svoji skupini in postati partijska transmisija, »idejno vodstvo prehajanja slovenskih katoliških množic na napredne pozicije«. Vsaka beseda nosi v sebi napako. Kaj je izraz »idejno vodstvo«? Ali naj bi bili mar mi »tovarna novega človeka«? »Valilnica dobrih komunistov«? (Ni boljših komunistov od bivših krščanskih socialistov..., dokaz sta Lidija Šentjunc, dr. Jože Brilej...) Mi smo torej servis. Partijski servis. Noviciat. V ta servis-noviciat sprejemamo ljudi in jih moralno in intelektualno pripravljamo za vstop v najstrožji družbeni red

— v komunistično partijo. Naš noviciat je »prehajanje«. »Slovenske katoliške množice« pa so zame popolnoma nejasen pojem. Beseda »množica« ali celo »množice« me spravi popolnoma iz tira. Če bi bili Huni ali Kitajci ali Rusi, bi zoper to besedo ne imel nič, ampak »samo milijon nas je...« Ali je v območju tega milijona sploh mogoče govoriti o množicah? In kaj naj bi bile »slovenske katoliške množice«? Tiste, ki so se zbirale med dvema vojnama, kadar jih je Korošec poklical, da so se v verski ekstazi zgrnile v Ljubljano in kazale fige Beogradu, zraven pa prepevale slavo Kristusu Kralju? In kaj so napredne pozicije? Kolikor bolj premišlujem, toliko bolj se mi zdi ta izraz smešen. Naše »napredne pozicije« so lahko samo Združena in svobodna in skrajno demokratična Slovenija, vse drugo pa se nam bo navrglo. Nihče naj se ne ukvarja z »nadstavbo« te osnovne naloge, ki jo ima pred seboj Osvobodilna fronta. Tako je zapisano tudi v temeljnih točkah, ki govorijo, da se bodo o družbeni ureditvi svoje domovine Slovenci domenili takrat, ko bodo iz svoje hiše spodili tujce in se po stoletjih združili v svobodi.

4. aprila 1943

Lovrenc je prišel in mi prinesel celo košaro hrane. Skupaj sva natepala klobase in kruh, zraven pa pila božansko vince, ki ga jaz ne znam pričarati iz soda, on pa ga mimogrede prikljče v majoliko kot Mojzes vodo iz skale. Vprašal me je, kaj pisarim. Videl je pesmi na mizi in prosil, naj mu jih preberem. Najprej sem se obotavljal, a ker sem ugotovil, da si res želi slišati, kaj pišem, sem mu nekatere prebral. In nato je rekel, naj mu jih preberem ponovno. In sem jih prebral ponovno. In nato jih je hotel še enkrat slišati. In sem mu jih prebral še enkrat. Vtis sem imel, da mu je šlo vino v glavo (meni je šlo). Čez čas je vprašal, zakaj pišem tako čudne besede, ki ga vsega omamijo, ne pišem pa o puškah in bombah in fašistih in zverinstvih. Zakaj me zanima samo neka čudna pesem, ki je sestavljena iz besed-dragih kamnov, ki se blešče in nič ne pomenijo. Vtis je imel, da je prišel v grad in našel zaklad, ki pa se ga ne sme dotakniti, ker ga varuje kača. Če bi se ga dotaknil, bi ga kača usekala.

Nisem mu odgovoril.

Ko je odhajal, je rekel, da naj mu pesmi prepisem, ker jih bo odnesel učiteljici v Krmelj.

Pozno popoldne.

Zdaj so dnevi čedalje daljši. Ko je Lovrenc odšel, sem zaspal kot klada. Od pijače in hrane. Malce me je sram, ker se mi godi tako dobro kot malokomu v tem trenutku, ampak moja odločitev, da ne morem v partizanih ne delati in ne živeti, dokler mi ne pojasnijo Izjave, je edino naravna in smiselna, zato se je moram držati. Nekega dne bodo poslali pome, to je več kot očitno, če pa ne bodo poslali pome, pomeni, da se je Osvobodilna fronta razsula.

Jasno je, da premišljam samo o Izjavi in izključno le o Izjavi. Jezi me

na primer ugotovitev, da bodo poslej »prenehali skupinsko-politični stiki«. Z drugimi besedami se to pravi, da nas poslej ne bo več, ker vsaka skupina obstoji le toliko, kolikor je med seboj povezana in kolikor ta povezava deluje kot idejna ali kakršnakoli sila že. Likvidirali so nas. Izničili. Zakaj? Ker mislijo že od vsega začetka, da smo jim nevarni in da smo njihovi zakriti sovražniki. Do neke mere imajo celo prav. Nevarni smo jim vsekar, ker nas imajo ljudje neprimerno rajši od njih, saj smo naravni izraz slovenskega ljudstva, oni pa so izraziti tujci, ki jih je spočel germanski Marx in dodelal boljševiški stroj. Komunisti kot miselna tvorba šele zdaj počasi predirajo v slovenstvo, in sicer zaradi svojega patriotizma, zaradi svobodoljubnih teženj in zaradi izjemnih moralnih vrlin. A samo z našo pomočjo. Če nas ne bi bilo, bi se po veliki italijanski ofenzivi lani jeseni Osvobodilna fronta raztopila. Jaz sem na lastni koži sam čutil, kaj smo dosegli na Dolenjskem in na Notranjskem, pa tudi v Ljubljani je naša skupina moralno blokiralala belo gardo (zato so v Poverjeništvu TOOF za Ljubljano postavili dva krščanska socialista)... Zdaj pa taka hvaležnost! Tolaži me misel, da tega nemoralnega preobrata ni zakrivil niti Kardelj niti Kidrič, ampak da gre za izrazito balkansko zaroto zoper Slovence.

Kar mene še čisto posebej moti in me spravlja iz tira (in tudi pogublja), je prepričanje o popolni nesmiselnosti razporeditve slovenskega naroda na razrede. Delavski razred. Kmečki razred. Malomeščanski razred. Meščanski razred. Kapitalistični razred. Burka! Priznam samo Cankarjevo oznako, ki pravi, da smo Slovenci narod-proletarec. Vsi smo proletarci, kdor ni, štrli kot čudo iz slovenstva in sam ne vem, kako bi ga označil. Vsekakor ga ne bi stlačil v razred, ker je tistih, ki štrlijo iz proletarstva, tako malo, da jih ni niti za eno učilnico. Zame slovenski narod ponazarja preprost človeški človek, najsi bo delavec (ki nikdar ni samo delavec) ali kmet (ki nam je ohranil slovenstvo) ali učitelj (ki je bil zmeraj znanik napredka) ali duhovnik (ki je s slovensko dušo zvezan bolj kot kdorkoli). Dejstvo je, da »razrednost« ni slovensko vprašanje in zato se mi zdi krivično, da nas z njo posiljujejo.

4. aprila 1943. Zvečer

Lovrenc me je danes vprašal, če smo res krščanski socialisti poklekili pred komunisti in se združili z njimi v eno stranko.

– Kdo ti je to rekel, sem ga vprašal.

– Govore... vsepovsod govore. Tudi gospod Polde je rekel, da ste podpisali tajen sporazum. Če ste to res storili, ste storili zgodovinsko neumnost. Belo gardo boste podvojili. Marsikje so naši ljudje v Osvobodilni fronti zaradi krščanskih socialistov, ker vidijo v njih zagotovilo, da po vojni ne bo prišlo do boljševizacije. Radi imamo Ruse in tudi Sovjetsko zvezo, ampak rajši imamo, da se ukvarjajo Rusi in boljševiki s svojimi ljudmi kot z nami. Mi ljubimo zemljo in sploh drugačne stvari kakor oni...

Odgovoril sem mu:

– Po moje se ne bi smelo zgoditi nič takega. V Osvobodilni fronti so ljudje, ki nikdar ne bodo dopustili prevlade ene same stranke nad vsemi

ljudmi. Po vojni bo prevzela oblast Osvobodilna fronta, v njej so ljudje najrazličnejših nazorov, mnenja se bodo kresala v slovenskem parlamentu, iz tega kresanja bo izšlo najboljšo, kar je za našo domovino mogoče.

Tistega dne, ko sem zapisal stavke o prihodnjem slovenskem parlamentu, sem se pred zidnico razkošatil na soncu ter se zagledal v krasote dolenske pokrajine. Zagledal sem človeka, ki je neusmiljeno prodiral proti meni, a že od daleč sem videl, da ni Lovrenc. Še danes se spominjam čudnega zelenja, ki je prihajajočega človeka obdajalo, še danes se mi zdi, da je bil ves gozdnat. Srce mi je začelo utripati. Še bolj se je vznemirilo, ko sem spoznal, da rine proti zidnici Polde Klančar. Kako da je zelen? Duhovniki so navadno črni... Nebo se je začelo oblačiti, slutnje so padale vame kot zastrupljen dež.

Polde je že od daleč vpil:

– Patulja je prišla pote. Čaka te na Trebelnem. Takoj moraš na pot...

– Kam?

– Ali misliš, da so mi povedali?

Polde je upehan sédel, živčno mežikal in še bolj živčno opletal z rokama. Medtem sem jaz pobiral svoje papirje in jih tlačil v torbo. Kaj bo z mojimi zapiski? Ali naj jih vzamem s sabo ali pustim v hrambo Poldetu? Ali mi bodo misli, ki sem jih poskušal v teh dneh zbrati in zapisati, koristile v boju, ki je pred mano? Ali ne bi bilo bolj pametno, da jih shrani Polde? V moji glavi se je v teh samotnih dneh tako in tako vse zjasnilo in mi niso potrebni nikakršni pisani pripomočki...

Ko sem se preoblačil, sem zagledal v starinskem zrcalu, ki je viselo na steni, svojo podobo: ker nisem imel brivskega orodja, mi je zrastle gosta brada, lasje so se potegnili, poteze na obrazu zresnile, in ko sem poveznil na glavo duhovniški klobuk, se mi je zdelo, da sem podoben davnemu slovenskemu umetniku. Lovrencu sem napisal kratko pismo ter ga pustil na mizi. Zahvalil sem se mu za njegovo skrb in prijateljstvo ter mu obljubil, da mu bom nekoč prišel vrniti popotno palico, ki sem si jo v zidnici sposodil.

In nato sem rekel Poldetu z glasom na smrt obsojenega čoveka:

– Pojdiva!

– Patulja te čaka v farovžu. Kje in kdaj se boš preoblekel? Ne bi bilo pametno, da te zasačijo v civilu...

– Na pot bom šel v civilu. V nahrbtnik pa bom dal partizansko obleko, če si jo očistil... in jo spet oblekel, če bo vse v redu. Dokler mi ne bodo pojasnili, kaj Izjava pomeni, in dokler njihovih pojasnil ne bom razumel, ne bom partizan...